

Metafora i metonimija kao motivacijski mehanizmi - Pučka kreativnost u frazemima bužetskog kraja

---

Vuković, Jelena

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:343446>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Jelena Vuković

**Metafora i metonimija kao motivacijski
mehanizam – pučka kreativnost u frazemima
buzetskog kraja
(ZAVRŠNI RAD)**

Rijeka, 2020.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Jelena Vuković
Matični broj:

Metafora i metonimija kao motivacijski
mehanizam – pučka kreativnost u frazemima
buzetskog kraja
ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: dr. sc. Cecilija Jurčić Katunar

Rijeka, 1. rujna 2020.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova *Metafora i metonimija kao motivacijski mehanizam – pučka kreativnost u frazemima bužetskog kraja* izradila samostalno pod mentorstvom dr. sc. Cecilije Jurčić Katunar.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u diplomskom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Jelena Vuković

Potpis

Sadržaj

1. Uvod.....	5
2. Buzet – povijest, položaj, govor.....	6
3. Frazemi – okviri klasične frazeološke teorije.....	9
3.1. Određenje frazema i njihov oblik.....	10
3.2. Struktura frazema.....	11
3.3. Podrijetlo frazema.....	13
3.4. Analiza frazema.....	13
3.5. Dijalektalna frazeologija.....	15
3.6. Stil frazema.....	17
4. Između eufemizama i disfemizama – komunikacijska uloga frazema.....	18
5. Motiviranost frazema – suvremeni pristup frazeologiji.....	22
6. Primjeri pučke kreativnosti u frazemima bužetskog kraja.....	29
7. Zaključak.....	32
8. Literatura.....	33

1. Uvod

Tema ovog završnog rada prikaz je tradicionalnih, ali i suvremenih pristupa frazemima. Potaknuta kolegijem *Pregled stilističkih škola i pravaca* i područjem frazeologije te zanimanjem za čakavsko narječje - u ovom slučaju buzetskim dijalektom, odlučila sam napisati rad te spojiti ova dva veoma zanimljiva područja.

S obzirom na to da su frazemi u današnjoj suvremenosti neizostavan dio govorne pa i pisane komunikacije, kako u standardu tako i u dijalektu, cilj ovoga rada bio je prikazati razne teorije koje se bave definiranjem i određivanjem pojma frazema te mehanizme koji stoje iza njegove motivacije – metaforu i metonimiju. U ovom radu bit će prikazan i mali dio vezan uz dijalektološka proučavanja frazema na nekoliko primjera sakupljenih u buzetskom selu Sveti Martin. Važno je naznačiti kako nisu obuhvaćeni svi frazemi buzetskog dijalekta niti govornog područja sela Sveti Martin, već je izdvojen dio frazema vezanih uz pojam smrti te poredbenih frazema, koji su sakupljeni među lokalnim starijim stanovništvom.

Rad se sastoji od osam poglavlja. Nakon uvodnog dijela, u kojem se navodi cilj ovog rada te njegove glavne sastavnice, slijedi poglavlje koja se dotiče povijesno-kulturološke pozadine buzetskog kraja, ali i specifičnosti buzetskog dijalekta. Daljnja poglavlja donose što su to točno frazemi i njihovo klasično shvaćanje, određenje, struktura, podrijetlo, analiza te stil. Zatim sljedi poglavlje vezano uz definiranje eufemizama i disfemizama te prikaz njihove komunikacijske uloge i veze s frazemima. Na to se nadovezuje poglavlje vezano uz suvremene pristupe frazologiji. Nakon teorijskog dijela, prikazuje se pučka kreativnost u nekoliko frazema buzetskog kraja te njihova analiza s aspekta tradicionalnog pristupa frazema, ali i nešto suvremenijega te zaključak.

2. Buzet – povijest, položaj, govor

Grad Buzet nalazi se u Istarskoj županiji uz granicu s Republikom Slovenijom, točnije u samom srcu sjevernog dijela Istre.¹ Uključujući svoju okolicu, poznatiju kao Bužeština, obuhvaća 165 km² i oko 6059 stanovnika. Sam grad sastoji se od Starog grada Buzeta koji se nalazi na 150 m visokom brdu koje se uzdiže iznad plodne doline rijeke Mirne te novijeg dijela grada tzv. Fontana koji se razvija u podnožju brda. Pod područjem Bužeštine, uz sam grad Buzet, podrazumijeva se područje svih okolnih sela i zaselaka Roštine, Humštine, Vrhuvštine, Račištine i Sovinjštine.²

Grad Buzet nalazi se između četiri velika grada: Rijeke, Pule, Kopra u Sloveniji te Trsta u Italiji što znači da se nalazi u neposrednoj blizini najjačih emitivnih zemlja u Europi. Također, s jedne ga strane okružuje „krov Istre“ Ćićarija, a s druge strane dolina rijeke Mirne. U planinskom dijelu Ćićarije prevladava kontinentalna – planinska klima, a u samoj dolini rijeke Mirne blaga mediteranska klima.³

Bužeština je kraj koji je naseljen još od davnina te čija je povijest veoma uzbudljiva. Tijekom povijesti bio je pod vlašću Bizanta, Franaka te Mlečana.⁴

Što se tiče dijalekta grada Buzeta i njegove okolice, on je jedan od šest dijalekta čakavskog narječja koji se naziva buzetski ili gornjomiranski dijalekt. Prema autoru Josipu Liscu, buzetski se dijalekt prostire se na području oko Buzeta u sjevernoj Istri. Prema jugu graniči s ikavskim južnočakavskim govorima Karojbe, Kladira, Kašćerge, Grdosela i Kršikle, istočnije s ekavskim govorima središnjega istarskoga poddijalekta sjevernočakavskoga dijalekta. Najjužniji govori buzetskog tipa bili bi od Brkača na zapadu preko Zamaska sve do Draguča. Neki govori (kao npr. govor u Brkaču) imaju i nešto značajki drugog čakavskog dijalekta, ekavskog sjevernočakavskog. Semići je

---

¹ <http://www.buzet.hr/buzet/o-buzetu>

² <http://www.buzet.hr/buzet/o-buzetu>

³ <http://www.buzet.hr/buzet/o-buzetu>

⁴ <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/471/buzet>

najsjevernije mjesto ekavske čakavštine boljunskog tipa. Dalje govori buzetskoga dijalekta graniče i s čakavcima ikavsko – ekavskog tipa Opatijskog krasa (Mune Vele, Mune Male itd.). Prema sjeveroistoku jugozapadnom istarskom dijalektu pripadaju govori Trstenika, Vodica itd. Prema sjeveru govori buzetskog tipa graniče s govorima slovenskog jezika (Lisac, 2001). Ovom buzetskom dijalektu pripadaju govori Svetog Martina, Nugle, Sluma, Račica, Vrha, Škuljara, Prodana, Velog i Malog Mluna, Roča, Erkovčića, Krbavčića itd. (Lisac, 2009: 35). S obzirom na to da se sam grad Buzet nalazi uz neposrednu granicu sa Slovenijom, ovaj je dijalekt pod utjecajem slovenskih govora. Iako buzetski dijalekt ne obuhvaća veliko područje, on je izrazito izdiferenciran.

Krenuvši od vokalizma buzetskog dijalekta, autor Josip Lisac ističe kako je upravo ta jezična razina ona na kojoj je došlo do duboke diferencijacije prostora tog dijalekta te je broj vokalnih sustava tog nevelikog područja izrazito velik. Usporedimo li golemo područje na kojem se prostire novoštokavski dijalekt, možemo primijetiti kako na čitavu novoštokavskom području nije moguće naći toliko različitih vokalnih sustava koliko ih ima u buzetskom mikrokozmosu (Lisac, 2001). Zanimljiva je sudbina jata zato što je svaki naglašeni *jat* sačuvan kao zatvoreno /e/ što možemo vidjeti na primjeru frazem *je šu pipe dēlat*, ali u nenaglašenom položaju zamijenjen je otvorenim /ɛ/. Prema Josipu Liscu refleks stražnjeg nazala često daje /a/, ali ima i drugih rješenja poput /o/ ili /u/, ali česti su i diftonzi. Što se konsonantizma tiče, praslavensko **tj* postaje fonem /t/ koji je izrazito čakavskog izgovora te ga možemo uočiti u frazemu *ni za Čića barka*; osim toga, praslavensko **dj* prelazi u /j/. Fonem // delateriziran je u /j/ što možemo vidjeti na primjeru *zvit kuj kjuka*. Osim ovih značajka, Josip Lisac u buzetskom govoru zabilježuje i adrijatizam (*nosin*). Što se tiče akcentuacije buzetskog dijalekta, kritizira ju likvidacija i kvantitativnih i intonacijskih opozicija pa taj dobiveni sustav nalikuje onome u torlačkom nazivu ili npr. u bugarskom jeziku. Osim toga, za akcentuaciju je odlučan dug i jak romanski utjecaj (Lisac, 2001) .

Selo Sveti Martin, čijem govoru pripadaju frazemi prikazani u ovom radu, ima veoma specifične karakteristike koje je ovjerio Petar Šimunović. Naime, autorica Silvana Vranić ističe kako je Šimunović u govoru Račica, Svetog Martina, Bresta i Nugle ovjerio primjere pune čakavske nepreventivne vokalizacije, nepostojanje fonema /ž/, mijenu *d' > j, zamjenu prednjeg nazala fonemom /a/ iza palatala te je u njima potvrdio čakavski supstrat na koji su snažno utjecali slovenski notranjski govori (Vranić, 2014).

3. Frazemi – okviri klasične frazeološke teorije

Prema riječima Antice Menac, u posljednjih nekoliko desetljeća pojačava se zanimanje za frazeologiju, ne samo kod nas, već i u ostatku svijeta. Frazeologija je dio jezikoslovlja koji se bavi frazemima (frazeologizmima) odnosno stalnim svezama riječi u kojima je jedna ili više sastavnica izgubila svoje osnovno značenje (Menac, 2007). Prošireno značenje frazema donosi nam definiciju kako su frazemi ustaljene sveze riječi koje se upotrebljavaju u gotovu obliku, a ne stvaraju se u tijeku govornog procesa, i kod kojih je barem jedna sastavnica promijenila značenje, tako da značenje frazema ne odgovara broju značenje njegovih sastavnica (Menac, Fink-Arsovski, Venturin, 2003).

Pojedina se riječ povezuje s drugim riječima, stvarajući tako sveze riječi (Menac, 2007). Sveze se prema značenju dijele na slobodne i frazeološke. Slobodne sveze riječi su one u kojima svaka od sastavnica zadržava svoje značenje i tada značenje cijele sveze predstavlja zbroj odnosno kombinaciju pojedinačnih značenja. Takve se sastavnice stvaraju u govornom procesu tako da govornik slobodno bira sastavnice svojih sveza prema značenju koje svezi želi dati (Menac, 2007). Autorica Menac također ističe kako kod frazeoloških sveza dolazi do promjene odnosno gubitka značenja svih sastavnica ili nekih sastavnica (barem jedne od njih) pa značenje cijele sveze ne proistječe iz značenja pojedinih sastavnica. Takve se sveze rabe kao gotove, cjelovite jedinice i zbog toga su govorniku unaprijed poznate, na neki način zadane (Menac, 2007).

Kao slobodnu svezu autorica Menac navodi primjer *čitati knjigu*, a kao primjer frazeološke sveze *sve u šesnaest*. Na primjeru slobodne sveze, svaka sastavnica zadržava svoje značenje i govornik u tijeku govornog procesa odlučuje hoće li reći *čitati pismo* ili *pisati knjigu*. Za razliku od toga, u frazeološkoj svezi ne možemo umjesto *šesnaest* uzeti *petnaest* niti drugu zamjenicu umjesto *sve*, a ni prijedlog umjesto *u*, već će se uzeti upravo ta sveza,

sa značenjem koje je otprije poznato kao 'naveliko' i koje se ne izvodi iz značenja sastavnica (Menac, 2007).

Može se dogoditi da je ista sveza istovremeno i slobodna i frazeološka, a tada ili situacija ili širi kontekst pokazuju o kojoj vrsti sveze je riječ. Kao primjer takve situacije možemo navesti svezu pridjeva i imenice *desna ruka*. Kada nastupa kao slobodna sveza, govornik ju sastavlja u govornom procesu, birajući riječi koje odgovaraju traženom značenju; mogao bi reći *lijeva ruka* ili *desna noga*, ali se slobodnim izborom odlučuje za svezu *desna ruka* (Menac, 2007). Uzmemo li taj primjer za frazeološku svezu, uočavamo da je došlo do promijene značenja obiju sastavnica: pridjev *desna* ne označava položaj u prostoru, a imenica *ruka* ne označava dio tijela, već se sveza rabi u gotovu obliku i nosi značenje 'vjeran pomoćnik'. Ukoliko govornik želi zadržati značenje vezano uz tu frazeološku svezu, on ne može mijenjati njezine sastavnice. S tim značenjem sveza može ulaziti u sastav rečenica *On je očeva desna ruka* (Menac, 2007).

„Frazeološku svezu nazivamo i frazemom. Frazem je osnovna jedinica frazeološkog jezičnog sustava“ (Menac, 2007: 11).

3.1. Određenje frazema i njihov oblik

U *Rječniku hrvatskog jezika* Jure Šonje pod natuknicom „fraz“ nailazimo na sljedeću leksikografsku definiciju: „ustaljena rečenica ili sintagma kojoj smisao ne odgovara ukupnom značenju riječi sadržanih u njoj; izričaj, idim“ (Šonje, 2000: 27); dok se u *Rječniku hrvatskog jezika* Vladimira Anića frazem definira kao „jezična jedinica kojoj je oblik ustaljen stalnom upotrebom, funkcionira kao dio rečenice [*zlo i naopako, nositi glavu u torbi*]“ (Anić, 2007: 107). Kao što je već navedeno, Antica Menac u svojoj knjizi *Hrvatska frazeologija* definira frazem kao osnovnu jedinicu frazeološkog jezičnog sustava.

Promatramo li frazem s aspekta njegova oblika tada promatramo fonetsku riječ, skup riječi ili rečenicu. Kada se govori o strukturnim granicama frazema, važno je istaknuti kako je fonetska riječ donja granica frazema, a gornja frazemska rečenica. Najbrojniju skupinu ipak sačinjavaju frazemske sveze riječi (Kovačević, 2012). „Fonetska riječ je sveza jedne samostalne i naglašene riječi i jedne (rjeđe dviju) nesamostalne i nenaglašene riječi (proklitike ili enklitike), koje zajedno tvore naglasnu cjelinu (Menac, 2007: 18). Neki frazeolozi ne priznaju takvim svezama status frazema zato što smatraju da samo sveze koje se sastoje od dviju ili više samostalnih riječi mogu ubrojiti među frazeme (Menac, 2007.) Za razliku od fonetske riječi, oblik skupa riječi je najčešći oblik u kojem se frazemi javljaju, a taj oblik predstavlja svezu dviju ili više samostalnih riječi uz pomoćne riječi ili bez njih (Menac, 2007). Osim ova dva oblika, frazemi po obliku mogu odgovarati i rečenici. Tada mogu biti u obliku proste rečenice ili u obliku složene rečenice koja može biti neovisno složena ili ovisno složena (Menac, 2007).

3.2. Struktura frazema

Struktura frazema je u pravilu toliko čvrsta da se frazemi reproduciraju u unaprijed određenom, gotovom obliku, tj. ne formiraju se svaki put iznova spontanom slaganjem pojedinih riječi kao što se formiraju slobodne sveze riječi (Menac, 2007). Zbog čvrste strukture frazema njihove se sastavnice obično i ne osjećaju kao riječi sa samostalnim značenjem te značenje cijelog frazema ne proistječe iz značenja pojedinih sastavnica niti je jednako zbroju njihovih značenja. Često je struktura frazema toliko čvrsta da se u njemu ni jedna sastavnica ne može zamijeniti nekom drugom riječi, pa čak ni sinonimom ili riječju bliskom po sferi upotrebe. Iako, opća čvrstina strukture ipak ne znači da su u svim frazemima sve sastavnice nezamjenjive zato što se kod nekih jedna sastavnica može zamijeniti sinonimom ili pak riječju koja nije njezin pravi

sinonim, ali joj je semantički bliska, a katkad kao zamjenu za jednu sastavnicu nalazimo riječ koja joj nimalo nije bliska po značenju (Menac, 2007). Osim ovih mogućnosti, katkada u frazemu nalazimo različite riječi koje su istog značenja, ali potječu iz različitih krajeva – neki od takvih frazema ulaze u književnu normu dok drugi ostaju dijalektalno ili lokalno obojeni. Rjeđe se događa da zamjena nije pojedinačna, tj. vezana za određenu frazemsku sastavnicu, već da se mijenja struktura frazema, iako mu značenje ostaje isto (Menac, 2007).

Zamjene druge vrste možemo nazvati gramatičkima, a „do njih dolazi onda kad u frazemu treba upotrijebiti drugu riječ zbog promjene gramatičkog, a ne leksičkog značenja“ (Menac, 2007: 13). Takve zamjene uključuju alternacije glagola svršenog i nesvršenog vida. U tu grupu idu i promjene gramatičkih oblika – deklinacija, konjugacija, rod i dr. Zamjene druge vrste odnose se i na istu osnovnu sliku, ali s različitim odnosom subjekta i objekta radnje (Menac, 2007).

Zamjene treće vrste su one zamjene pomoću riječi suprotna značenja koje dovode do stvaranja frazemskih antonimskih parova. Ovdje pomoću zamjena dolazi do nastajanja dva frazema koji tvore antonimne parove, međutim takve parove ne tvore svi frazemi pa čak ni oni za koje bi se to moglo pretpostaviti (Menac, 2007).

Uzmemo li u obzir sva prethodna razmatranja, dolazimo do zaključka kako frazemi pokazuju iste značajke: „1) značenje cjeline koje nije jednako zbroju značenja pojedinih sastavnica, 2) uglavnom stabilan red riječi i 3) čvrstu strukturu u kojoj su leksičke zamjene ograničene, a gramatičke ne unose semantičkih promjena. Tomu treba dodati podatak o opsegu frazema: 4) najmanji mu je opseg kad se sastoji od jedne samostalne i jedne pomoćne riječi, a najveći opseg frazema nije određen“ (Menac, 2007: 15).

3.3. Podrijetlo frazema

Kada govorimo o podrijetlu frazema, u prvom redu mislimo na jezik u kojem je pojedini frazem nastao. Tada govorimo o nacionalnim frazemima koji su nastali u jeziku u kojem se upotrebljavaju (u hrvatskom) ili o posuđenim frazemima koji su nastali u drugom jeziku, ali su u većoj ili manjoj mjeri (ili nimalo ili sasvim) prilagođeni jeziku koji ih je (Menac, 2007).

Izuzev kategorije jezika, podrijetlo frazema možemo promatrati i iz kojih su područja odnosno izvora preuzeti. Neki od frazema nastali su na bazi citata iz književnosti i drugih djela, napisanih na jeziku koji ih upotrebljava ili prevedenih s drugih jezika (Menac, 2007).

Neki su frazemi preuzeti iz narodne književnosti i to najčešće iz narodnih pjesma i pripovjedaka, a neki su nastali iz drugih oblika narodnog stvaralaštva. Osim toga, mogu se spomenuti i poslovice, međutim one se obično ne uvrštavaju među frazeme, ali daju poticaj za stvaranje istih, najčešće svojim kraćenjem (Menac, 2007).

Frazemi svoje podrijetlo pronalaze i u bazi termina različitih znanosti, struka i područja ljudske djelatnosti, glazbi, kazalištu te pomorstvu, ali i brojnim drugim (Menac, 2007).

Neki od frazema potječu iz različitih žargona, ali oni tada predstavljaju svojevrsne šifrirane jezike, razumljive određenom krugu ljudi, iako ponekad izađu iz zatvorenog kruga i postanu razumljivi većem broju ljudi. Takvi frazemi potječu iz kartaškog, đačkog žargona odnosno žargona mladih (Menac, 2007).

3.4. Analiza frazema

„Frazeme je moguće analizirati s triju aspekata: strukturnog, sintaktičkog i semantičkog“ (Matešić, 2006: 44 prema Fink 1992-1993: 91). Kada govorimo o strukturnoj analizi, ona se provodi s obzirom na sastavnice izraza frazema i ne

izlazi iz njegovog okvira, već se proučava broj i vrsta sastavnica te njihov poredak u frazemu. To isto ističe Kovačević (2012: 11): autorica smatra kako se u središtu strukturne analize frazema nalazi formalna strana frazema, točnije njegov opseg, leksički sastav, određivanje glavne (noseće) komponente te varijantnost i strukturna stabilnost. Strukturni tip frazema koji se posebno izdvaja jesu poredbeni frazemi. Prema Fink Arsovski poredbeni se frazemi mogu podijeliti u dvije skupine: prva uključuje frazeme koji se odnose na čovjeka, a druga one koji se odnose na predmete (Fink Arsovski, 2002: 37). Mihaela Matešić, uz navedene dvije skupine, navodi i: frazeme koji se odnose na situacije i frazeme koji se odnose na način (Matešić, 2006: 48-58).

Što se sintaktičke analize tiče, promatramo frazem kao strukturnu cjelinu. Frazem se uklapa u rečenicu kao njezin sastavni dio i vrši u njoj određenu sintaktičku službu i stoga se u sintaktičkoj analizi frazemi klasificiraju s obzirom na taj kriterij.

Za razliku od prethodne dvije moguće vrste analiza frazema, unutrašnji i vanjski aspekt značenja frazema obuhvaća semantička analiza – unutrašnji aspekt proučava semantičku pretvorbu sastavnica frazema, a vanjski aspekt semantičke odnose koje frazemi međusobno uspostavljaju. Stavimo li naglasak na sadržajni i komunikacijski aspekt frazema tada je frazem jedinica koja svoj smisao dobiva u komunikaciji i kontekstu što znači da je upravo semantički aspekt najvažniji u određenju frazema budući da kontekst određuje kada su strukture formalno identična izraza frazemi, a kada to nisu (Matešić, 2006). Pojednostavimo li to, autorica Fink Arsovski govori kako semantičku analizu zanima značenje frazema, način njegova formiranja, motiviranost, porijeklo itd. (Fink Arsovski, 2002: 8). S obzirom na to da su frazemi složene strukture i slikovita značenja, semantički su odnosi na razini frazema složeniji od semantičkih odnosa na razini leksema (Turk, 1997).

Semantički odnosi koji se javljaju unutar samog frazema mogu biti jednoznačni (monosemični) te višeznačni (polisemični). Frazemska monosemija

označava da je izrazu jednog frazema najčešće pridružen jedan sadržaj. Većina je frazema monosemična upravo zbog njihove složene strukture. U frazema su polisemiji zamijećeni dvojaki odnosi među značenjima pridruženima jednom izrazu: inkluzija i intersekcija (Matešić, 2006: 45 prema Tafra, 1955; Turk i Bogović, 1998). Dva frazema, točnije njihova značenja, u inkluzivnom su odnosu kada je jedno od njih u potpunosti sadržano u drugome, međutim ova je pojava u jeziku rjeđa. Intersekcija označava podudaranost značenja u barem jednoj semantičkoj komponenti (Matešić, 2006).

Kada govorimo o semantičkim odnosima koji se javljaju među frazemima, tada govorimo o homonimiji, sinonimiji i antonimiji. Frazemska se homonimija, iako može doći u svezu s frazema polisevijom, razlikuje u tome sadržaji izrazno istih frazema nisu više bliski ili je njihova prvotna povezanost izgubila transparentnost (Matešić, 2006). Frazemski su sinonimi oni koji imaju različiti sastav elemenata i različitu osnovnu sliku, a jednako ili blisko značenje. Prema tome razlikujemo dvije skupine: frazemi koji se u potpunosti semantički podudaraju nazivaju se apsolutnim sinonimskim parnjacima, a frazema parnjaci ili nizovi s međusobnim razlikama u semantici ili stilističkim razlikama koji čine drugu skupinu (Matešić, 2006). Kao posljednji među odnosima među frazemima, ističe se frazemska antonimija, a ona označava frazeme koji su suprotnog značenja. Suprotstavljanje se može ostvariti i u strukturi frazema tako da frazemi sadrže antonimne lekseme kao svoje sastavnice. Antonimni se frazemi mogu podijeliti na dva tipa, a to su: frazemi u kojima su sastavnice antonimi sastavnicama drugog frazema te frazemi potpuno različita izraza (Matešić, 2006: 46-47).

3.5. Dijalektalna frazeologija

U posljednjih dvadesetak godina pokazao se rastući interes prema frazeologiji, ali usporedno s time, i prema dijalektologiji što nam dokazuje veliki

broj radova iz ovih područja. Prema Mariji Malnar, frazemi su od velikog značaja u kontekstu dijalektologije zato što „predstavljaju dio zadanog govornog ili jezičnog materijala koji živi prenoseći se s koljena na koljeno. Tako su upravo u frazemima sačuvane najrazličitije realizacije govornih idioma, dijalekta, narječja“ (Malnar, 2011: 171). Matešić navodi kako je proučavanje frazetskog fonda u pojedinim mjesnim govorima s dijalektološkog gledišta zanimljivo iz više razloga. Naime, u suvremenim se leksikografskim postupcima, za postizanje punijeg leksikografskog opisa, savjetuje uvrštavanje pod rječničke natuknice i frazema kojima je ona sastavnica. Usporedno s time, za prikupljanje leksičkog fonda kojeg mjesnog govora, važno je prikupiti i njegov frazetski fond, a takvim se proćavanjima interesira i bavi dijalektna frazeologija. Osim toga, u leksikografiji je zamijećeno kako se u adstratnim, supstratnim i superstratnim odnosima iz sutava u sustav najlakše preuzima leksik, a tu zakonitost prepoznajemo i u frazeologiji. Ipak, pri preuzimanju frazema, za razliku od leksika koji se preuzima zajedno s preuzimanjem predmeta iz objektivne stvarnosti, najvažniji su: stilistićki naboj koji frazem ima ili mu se pri prijenosu u drugi idiom takav naboj pridaje te potreba za kraćenjem izraza (Matešić, 2006: 43).

„Dijalektna se frazeologija bavi prikupljanjem frazema koji se koriste u mjesnim govorima, dijalektima i narječjima sa svrhom upotpunjivanja dijalektoloških podataka te prikaza specifićnosti frazeološkog korpusa lokalnih govora u odnosu na ostalo hrvatsko govorno područje“ (Malnar: 2011: 171). Matešić također istiće kako je za proućavanje podrijetla frazema i frazetsko preuzimanje geografski prostor na kojem su u blisku susjedstvu različiti govori posebno zanimljiv – proućavanjem bi se područne frazeologije, osobito rasprostranjenosti pojedinih jedinica u različitim govorima, moglo doći do zanimljivih pretpostavki i odgovora o podrijetlu nekih frazema. Kao što se leksićko preuzimanje odvije meću dva sustava, tako se i frazetsko može

odvijati, bilo među hrvatskim sustavima ili sustavu hrvatskoga i kojega stranog sustava (Matešić, 2006).

3.6. Stil frazema

Frazemi te cjelokupna frazeologija može se promatrati s aspekta pripadanja različitim jezičnim stilovima. Razlikujemo stilski neutralnu frazeologiju, razgovorni stil te vulgarni stil. Stilski se neutralna frazeologija upotrebljava u svim jezičnim stilovima bez posebnih ekspresivno-emocionalnih obilježja. Za svakodnevno, neusiljeno usmeno izražavanje tipičan je razgovorni stil, a snižena varijanta razgovornog stila je vulgarni stil. Vulgarni stil ima i svoju krajnju varijantu – *grubo vulgarni stil*, ali on se nalazi s one strane bontona pa mu do nedavno u rječnicima nije bilo mjesta (Menac, 2007).

Ponekad frazemi, pored svojih osnovnih, pružaju dodatnu informaciju o stavu govornika i tako frazemi dobivaju dodatna, konotativna značenja. Prema tome prepoznamo konotativno značenje odobravanja, neodobravanja, humora, svečanog tona itd. (Menac, 2007).

Pripadnost frazema jednom jezičnom stilu, a posebice njihova konotativna značenja, nisu nepromjenjivi. Terminološki frazem dobivanjem prenesenog značenja može prijeći u opći frazeološki fond pa tada, tim prelaskom, često prelazi i u drugi stil, a osim toga neki frazemi mogu ili naknadno ili u posebnim prilikama dobiti konotativna značenja koja u prvobitnoj upotrebi nemaju. Tako izreka *vjeruj, vjeruj, spasit će te vjera* – kada je upućena lakovjernoj osobi, može dobiti ironičan prizvuk i značenje suprotno od osnovnog (Menac, 2007).

4. Između eufemizama i disfemizama – komunikacijska uloga frazema

Prema *Rječniku hrvatskog jezika* Vladimira Anića „eufemizam“ se definira kao: „figura koja nastaje kad se umjesto riječi za loše, neugodno itd. upotrijebi blaža riječ ili izraz [*zauvijek zaspati* = umrijeti; *zaobilaziti istinu* = lagati] (Anić, 2007: 98). Iz ove Anićeve definicije možemo zaključiti kako se eufemizmima služimo u komunikaciji kada ili želimo izbjeći neku neugodnu situaciju ili kada želimo na ljepši način izreći nešto što bi moglo uvrijediti sugovornika. Upravo zato Branko Kuna navodi kako su eufemizmi „oni jezični oblici, riječi i fraze za kojima se poseže u komunikaciji kada valja zamijeniti nepoželjne i situaciji neprimjerene i neodgovarajuće riječi koje izravno upućuju na referente te imaju konvencionalno neugodne asocijacije (Kuna, 2007: 95).

U suvremenom je društvu motivacija za nastanak eufemizama vođenje računa o osjećajima drugog, primjerice sudionika u komunikaciji, ali isto tako i osjećajima društvene skupine i javnom mnijenju (Kuna, 2007). Sam proces nastanka eufemizama, točnije „strategija koju odlikuje zamjenjivanje blažim i prihvatljivim izrazima, koji u nekoj jezičnoj zajednici imaju pozitivne ili bar neutralne konotacije, naziva se eufemizacijom“ (Kuna, 2007: 98). Eufemizacija se također tumači kao „komunikacijska strategija koja podrazumijeva svjesno, smišljeno i namjerno jezično ponašanje koje uključuje raznovrsna sredstva na svim jezičnim razinama, odnosno ona podrazumijeva sve vrste izbjegavanja mogućih nesporazuma, sukoba i nelagode pomoću jezika“ (Kuna, 2007: 98).

Jedna od važnih značajka eufemizama je ta da bilo koji dio jezičnog sustava može biti eufemistički označen, a jedini kriterij njihova određivanja jesu kontekstualne okolnosti zato što ne postoji riječ čije je inherentno značenje jedino značenje. Eufemistično je značenje nastalo na temelju mogućnosti kontrasta te ono odražava stavove i raspoloženje govornika prema drugim sudionicima ili prema predmetu komunikacije, a ti stavovi nikada nisu neutralni. Za razumijevanje eufemizama bitno je poznavanje jezične dinamike teksta, ali i

okolnosti poput političkih, društvenih i povijesnih čimbenika koji dovode do eufemizacije (Kuna, 2007).

Osim prethodno navedenih motivacija za nastanak eufemizma (vođenje računa o osjećajima drugog), njihov nastanak može biti motiviran i strahom ili zabranom. „Riječi na koje se u nekom društvu odnosila zabrana kasnije su nazvane jezičnim tabuima. Postojanje tabua opća je pojava u svim kulturama, a njihov je utjecaj jedan od razloga semantičkih promjena u jezicima“ (Kuna, 2007: 97). Kao opreka eufemizmima, koje odlikuje zamjena blažim i prihvatljivim izrazima, za sve one zabranjene izraze (tabue) ili one izraze na koji su na bilo koji način negativno označeni javlja se pojam disfemizama. „Eufemizam i disfemizam su usko povezani. I jedan i drugi upotrebljavaju se za imenovanje tabuiziranih predmeta, tj. predmeta koji se smatraju neprikladnima u pojedinome društvu“ (Pasini, 2015: 2). Iako su usko povezani, glavna je razlika ta što eufemizam imenuje tabuirani predmet ublaženo i često uljepšano, a disfemizam ga imenuje drastično i ružno (Pasini, 2015). Kada govorimo u uporabi disfemizama, možemo primjetiti da se upotrebljava upravo iz suprotnog razloga zbog kojeg se upotrebljava eufemizam – eufemizam štiti od moguće uvrede (jezik kao štit), a disfemizam napada i vrijeđa (jezik kao oružje) što znači da su disfemizmi napadačke prirode (Pasini, 2015).

„Eufemizmi mogu dolaziti u obliku sinonima, aluzije, elipse, preoblikovanja ili perifraze koje prema A. Dąbrowskoj (1993: 36) zovemo eufemistični frazemi. Zamjenjivanje pojedinih riječi složenim svezama također je eufemistički pothvat, vjerojatno se upravo zbog toga eufemizam poistovjećuje s frazomom“ (Giel, 2013: 87). Primjerice, govorimo li o eufemizmima koji su vezani uz domenu smrti, treba istaknuti činjenicu kako su ti izrazi u hrvatskom jeziku većinom frazemske jedinice (frazemi). S obzirom na to da više autora upozorava na činjenicu kako su eufemizmi i frazemi usko povezani, možemo postaviti pitanje što je bilo prije – eufemizam ili frazem? Uzmemo li ponovo kao primjer pojam smrti, u prošlosti je u društvu postojala potreba da se spominjanje

smrti, koja predstavlja nešto strašno, ali i nepoznato, izbjegne pa su se sukladno tome javili brojni izrazi poput *otići u drugi svijet*, *otići među zvijezde* itd. Iz toga možemo zaključiti kako je prvotna potreba bila ona za eufemizmom iz koje je nastao frazem što bi značilo da je frazem oblik koji ima funkciju eufemizma. Osim toga, frazemi kao ustaljene i svima poznate forme, ne mogu biti krivo shvaćeni, a to omogućava lakšu komunikaciju u nelagodnim situacijama. Treba istaknuti kako većina frazema uistinu jesu eufemizmi, ali ipak nisu svi kao što ni svaki eufemizam ne postaje frazem. S time u svezu možemo dovesti i metaforu zato što, iako je eufemizam blizak metafori, ne znači da je svaki eufemizam metafora.

Branko Kuna ističe kako u procesu eufemizacije postoje određene semantičke promjene koje se odnose na brojne postupke kojima se disfemizam nedoslovno, obilježeno preinačuje u izraz koji u konačnici ima novo značenje u hrvatskom jeziku. Taj način podrazumijeva čitav niz retoričkih figura kojima se neugodni, bolni i izravni izrazi značenjski zamjenjuju, proširuju i sužavaju drugim riječima, a posebno ističe metaforu i metonimiju (Kuna, 2007). Osim Branka Kune, autorica Karina Giel također navodi kako je metaforizacija često prisutno sredstvo u eufemističnim frazemima te kao posljedica „opseg naziva se širi i dolazi do situacije u kojoj pojave koje već imaju svoj naziv dobivaju novi, prenesen zbog sličnosti na primjer oblika ili funkcije. Snaga metafore temelji se pretežno na činjenici da određenim predodžbama daje nove odlike, novu emotivnu vrijednost koju nema izravan izraz“ (Giel, 2013 : 11). Podjednako često kao metafora, koristi se i drugo stilsko sredstvo – metonimija. Distinktivno obilježje metonimije je stvarna pojmovna veza između pravog i asociiranog naziva. Uzmemo li kao primjer eufemizme vezane uz smrt (npr, *pustiti (ispustiti) posljednji dah*), možemo uočiti kako se metonimije većim dijelom temelje na tjelesnom aspektu. Glavna razlika između metaforizacije i metonimizacije eufemizama je ta što metonimije mnogo češće daju frazeološke eufemizme koje su podsmješljivog tona (Giel, 2013). Na temelju navedenih

činjenica možemo zaključiti kako su jezici, da se smanji nelagoda koja prati suočavanje s delikatnim temama, „razvili stilistička sredstva koja su zaobilaženje, prekrivanje ili ublažavanje koncepta tabua, opće poznata kao eufemizmi, među kojima brojnu skupinu čine eufemistični frazemi“ (Giel, 2013: 28).

5. Motiviranost frazema – suvremeni pristupi frazeologiji

Upravo u tom smislu, u novije se vrijeme u frazeologiji pojavljuje brojni niz studija i istraživanja koji se temelje na postavkama kognitivne lingvistike, uključujući teoriju konceptualne metafore i metonimije, čiji su začetnici Lakoff i Jonson, i teoriju konceptualne integracije, čiji su začetnici Fauconnier i Turner (Stanojević, 2014 prema Omazić). U ovom će poglavlju biti prikazana teorija konceptualne metafore, a poseban naglasak bit će stavljen na ulogu konceptualne metafore u frazeologiji.

Tradicionalnije teorije smatraju kako su frazemi arbitrarnog značenja (njihovo značenje nije predvidljivo iz zbroja značenja individualnih riječi od kojih se sastoji) te kako su nekada imali metaforičko porijeklo koje su kroz vrijeme izgubili i zato danas postoje samo kao "okamenje" ili "mrtve" metafore. Nasuprot tome, kognitivna je lingvistika ponudila drugačiji pogled. U posljednjih 30 godina kognitivnolingvistička istraživanja prikupila su mnogo dokaza koji pobijaju tvrdnju kako su frazemi "okamenjene" metafore te su pokazala kako postoje različiti mehanizmi koji rasvjetljavaju motiviranost značenja frazema, poput metafore, metonimije i konvencionalnog znanja (Broz, 2015). „Kada kažemo da je nešto motivirano u kognitivnoj lingvistici, to znači da nije ni arbitrarno niti sasvim predvidljivo“ (Broz, 2015: 38 prema Lakoff, 1987: 346).

Autor Vlatko Broz ističe kako, iako većina lingvista tvrdi kako je veza između oblika i značenja arbitrarna s iznimkom onomatopejskih riječi, kognitivni lingvisti vide jezik kao odraz općih kognitivnih procesa, pa tako retrospektivno traže objašnjenja za veze između oblika i značenja u jeziku (Broz, 2015). Neki se frazemi asocijativno povezuju s konvencionalnim slikama koje mogu prizvati konvencionalne prizore u mislima govornika te tada govornici lako mogu stvoriti vizualnu predodžbu bilo kojeg frazema u svojim mislima. Takve frazeme Georg Lakoff naziva predočljivim frazemima, a za

razliku od Lakoffa Finka-Arsovski sliku koja motivira frazeološko značenje naziva semantičkim talogom (Broz, 2015). Tu pojavnost, koju Lakoff naziva predočljivim frazemima, objasnio je na temelju dva primjera – frazema engl. *to keep someone at arm's length* i engl. *to spill the beans*. Ispitavši preko stotinu ljudi koju sliku imaju u mislima na spomen ta dva frazema, razradio je opise slika koju su svi ispitanici dijelili, ali i detalje koji su razlikovali govornike. Na frazem engl. *keep someone at arm's length* čije je značenje 'ne dati blizu nekome', 'držati podalje od sebe' Lakoff je kao zajedničku sliku našao primjere poput:

- „Ruka je usmjerena prema naprijed u odnosu na tijelo, možda malo u stranu. Nikada nije usmjerena unazad, prema gore, prema dolje, iako su to sve logične mogućnosti.
- Ruka je u visini grudi.
- Ruka (tj. šaka) je obično otvorena, iako je kod nekih šaka stisnuta.
- Dlan je okrenut suprotno od subjekta (vršitelja radnje), a nikad prema njemu.
- Kut pod kojim je ruka u odnosu na podlakticu iznosi otprilike između 90 i 135 stupnjeva.
- Mišići na ruci su napeti, a ne opušteni.
- Osoba koju se drži na udaljenosti, tj. kojoj se ne da blizu, okrenuta je prema vršitelju radnje.“

U samom izrazu nije specificiran niti jedan od navedenih detalja. Ti su detalji prisutni samo u konvencionalnoj slici, a ne u značenju riječi“ (Broz, 2015:39 prema Lakoff, 1987: 447). Pogledamo li drugi frazem engl. *to spill the beans* čije je doslovno značenje 'prosuti grah', a metaforičko 'otkriti tajnu, izbrbljati se'. Lakoff je svojim ispitanicima, zatraživši od njih da stvore određenu mentalnu sliku koju povezuju s tim frazemom, postavio pitanja poput: „Gdje se nalazi grah prije nego što se prosuo? Kako je velik taj spremnik? Je li se prosuo slučajno ili namjerno? itd.“ (Broz, 2015: 40 prema Lakoff: 1987:449).

S obzirom na to da su ljudi, pa čak i oni bez svjesne slike, lako odgovorili na ta pitanja, Lakoff je zaključio kako slika koju su ispitanici zamislili uz izraz engl. *spill the beans* te njihovo znanje o toj slici „u kombinaciji s tzv. metaforom provodnika (engl. *conduit metaphor*) (UM JE SPREMNIK i IDEJE SU PREDMETI/ENTITETI) daju motivacijsku vezu između frazema i njegovog značenja 'otkriti tajnu'“ (Broz, 2015: 40 prema Lakoff, 1987: 449-450). Michael Reddy skovao je izvorni termin engl. *conduit metaphor* koji upućuje na neovisnu konceptualnu strukturu koja postoji u svim jezicima, a postojanje takvih neovisnih konceptualnih struktura pravi je dokaz da frazemi nisu okamenjeni ni mrtvi, već poprilično fleksibilni (Broz, 2015).

Korak dalje išao je američki psiholingvist Raymond Gibbs. On je preuzeo Lakoffovu ideju i proveo niz eksperimenata kako bi istražio vizualne predodžbe koje ljudi povezuju s idiomatskim izrazima u engleskom jeziku. Krenuvši od pretpostavke kako će „ljudi imati snažne konvencionalne slike za mnoge frazeme i da će te mentalne slike biti vrlo dosljedne kod frazema ljutnje kao što su *blow your stack*, *flip your lid*, *hit the ceiling* zbog konceptualnih metafora koje motiviraju prenesena značenja frazema“ (Broz, 2015: 42).

Nakon Gibbsovog eksperimenta, provedeno je svega nekoliko eksperimentalnih studija sa svrhom istraživanja mentalnih slika za frazeme. Međutim, autor Vlatko Broz proveo je 2012. godine istraživanje o mentalnim predodžbama koje se povezuju sa zoonimskim frazemima u hrvatskom jeziku, a koje pokazuju visok stupanj podudarnosti u slikama ispitanika i njihovih odgovora te time eksplicitno artikulirajući ono što se smatra prešutnim znanjem kulture koje se zrcali u jeziku (Broz, 2015). Osim tog istraživanja, Vlatko Broz je proveo istraživanje čiji je cilj bilo razmotriti hrvatske frazeme koji kao jednu leksičku sastavnicu imaju brojeve i saznati što stoji iza njihove motiviranosti. Dok su zoonimski (životinjski) frazemi bili lako zamislivi, situacija s numeričkim (brojevnim) frazemima bila je nešto kompliciranija. Naime brojevni

frazemi nisu se pokazali toliko jednostavni za predočiti, a to se odrazilo na vrlo niskom stupnju podudaranja u odgovorima ispitanika.

Osim istraživanja mentalnih slika za frazeme, mnogi su autori, počevši s Lakoffom i Turnerom, zabilježili grupiranje figurativnih izraza oko jedne konceptualne metafore ili metonimije. Osim toga, brojne su studije pokazale prisutnost velikog broja istih konceptualnih metafora u različitim jezicima, što svjedoči o sličnom ili istom misaonom strukturiranju znanja (Stanojević, 2014: 28 prema Omazić). Autorica Marija Omazić ističe kako, uzmemo li za primjer izraze iz različitih, nesrodnih jezika poput *zapaliti se za koga*, *nestalo je vatre među njima*, engl. *the flames are gone* 'ne biti više zaljubljen' (dosl. plamen je nestao), engl. *old flame/latest flame* 'stara/nova ljubav ili simpatija' (dosl. stari plamen/najnoviji plamen), njem. *die Liebe ist erloschen* 'ljubav je nestala' (dosl. ljubav je ugasla), njem. *die Feuer der Liebe* 'vatra ljubavi', možemo primjetiti kako svi imaju zajednički polazni mehanizam LJUBAV JE VATRA, točnije zajednički kognitivni obrazac koji se aktivira nesvjesno i bez napora te pomoću kojeg možemo razaznati značenje svakog pojedinog izraza pa čak i ako ga po prvi puta čujemo u stranom jeziku. Pomoću konceptualne metafore LJUBAV JE VATRA, na kojoj se temelje navedeni primjeri, omogućuje se da naša iskustva sa svojstvima vatre (toplina, uгода, izgaranje, gašenje itd.) pripišemo ljubavi i da o njoj govorimo kao da je vatra (Stanojević, 2014 prema Omazić). Iz primjera koji se temelje na konceptualnoj metafori LJUBAV JE VATRA vidljivo je kako značenja nisu proizvoljna, već se temelje na zajedničkom kognitivnom mehanizmu, točnije konceptualnoj metafori koja omogućuje da se relevantna svojstva iz izvorišne domene projiciraju na ciljanu domenu. Među navedenim primjerima nailazimo i na frazeme, za što Omazić kaže kako nas ne treba čuditi zato što konceptualna metafora kao univerzalan mehanizam mišljenja uvjetuje određeni ustaljeni način mišljenja o svijetu, a tada taj obrazac motivira nastanak određenog jezičnog izraza koji učestalom uporabom postaje dio frazeološkog blaga pojedinog jezika. S obzirom na činjenicu da je takav način mišljenja

univerzalan, slični se obrasci nalaze u različitim jezicima i zbog toga imamo srodne frazeme u veoma nesrodnim jezicima (Stanojević, 2014 prema Omazić).

Činjenica je kako dio frazema prelazi iz jezika u jezik posuđivanjem, ali i interferencijom te čak možemo reći kako se putem jezičnih dodira polako šire određene konceptualne metafore. To možemo vidjeti na primjeru frazema engl. *come out of the closet* koji se u hrvatskom jeziku u zadnje vrijeme sve češće pojavljuje kao prevedeni ekvivalent 'otkriti svoju seksualnu orijentaciju' (dosl. izaći iz ormara) – u ovom slučaju javlja se metafora ormara kao spremnika tajni. Prije nego što je postao frazem utemeljen na konceptualnoj metafori, bio je kreativna metafora koja je tek kasnije postala dio konvencije, baš kao i svaki drugi frazem utemeljen na konceptualnoj metafori. Ova vrsta motivacijskog naznačenja frazema, prema autorima Dobrovol'skiju i Piirainenu naziva se metaforičkom. Ipak, važno je naznačiti kako pitanje motivacije nije do sada jednoznačno definirano ili objašnjeno, točnije nije riješeno postoji li veza, i ako da koja, između jezičnog oblika i njegovog značenja i zašto se baš taj jezični oblik koristi u tom značenju (Stanojević, 2014 prema Omazić).

U sklopu teorije konceptualnih metafora u frazeologiji javlja se frazeološka teorija motivacije koja pokušava objasniti procese nastanka frazema, to jest njihove strukturne motivacije. Uzmemo li prethodno navedeni primjer konceptualne metafore LJUBAV JE VATRA, možemo primijetiti kako se nastanak frazema može temeljiti na daljnjem raslojavanju primarne metafore i selekciji pojedinih aspekata izvorišne domene koje se dalje leksikaliziraju te prolaze proces konvencionalizacije. Osim toga, može se temeljiti i na metonimijskom mehanizmu projekcije esencijalnih dijelova scenarija i njihovoj leksikalizaciji te konvencionalizaciji. Autori Dobrovol'skji i Piirianen (2005a i 2005b) te Kövecsesa (2005) nude pristupe koji frazeme promatraju iz perspektive kulturnih modela (Stanojević, 2014 prema Omazić). Uzmemo li za primjer frazem engl. *to be on fire* i kulturni model emocija (u ovom se slučaju javlja veliki intenzitet emocije), tada se ipak ograničava što frazem može značiti –

frazemi koji se odnose na „gašenje vatre“ znače smanjivanje intenziteta, pa se ovisno o tome o kojoj je emociji riječ mogu javiti na kraju scenarija ljubavi (nema ljubavi u tolikom intenzitet) ili ljutnje (Stanojević 2014 prema Omazić).

Postoje i frazemi koji nisu utemeljeni na konceptualnoj metafori, već su metafore sami za sebe. Uzmemo li kao primjer frazem *buljiti kao tele u šarena vrata*, primjećujemo kako on oslikava scenarij koji si lako možemo predočiti koji se zatim može metaforički preslikati na konkretne situacije. Ovakvi frazemi nazivaju se frazemi-slike i također su utemeljeni na principu metafore – tupo gledati je kao kad kao tele bulji u šarena vrata. Autori Dobrovolski i Piirinen smatraju kako su ovakvi frazemi motivirani slikama koje nastaju na temelju leksičkog sastava frazema, ali nisu bazirani na konceptualnoj metafori. Ovaj vid motivacije u frazeologiji se naziva *kognitivnim modeliranjem semantike frazema* (Baranov i Dobrovolski, 1996), a on ne počiva na određenoj konceptualnoj metafori, već na fragmentima znanja o svijetu. Za razliku od ovih autora, Lakoff (Lakoff 1980; Lakoff 1986, 447) govori o frazemima koji se temelje na slikama – engl. *imageable idioms*, Kövecses pak govori o motivaciji pomoću kulturnih modela (Stanojević, 2014: 33 prema Omazić).

Konceptualna metafora produktivan je mehanizam motivacije frazema zato što služi kao mehanizam pomoću kojega kognitivno teže dostupne entitete konceptualiziramo preko kognitivno lakše dostupnih entiteta, točnije ono što je apstraktno konceptualiziramo preko konkretnog. Međutim, uloga konceptualne metonimije jednako je važna i značajna u frazeologiji. Za razliku od metafore, kod metonimije se izvor i cilj nalaze unutar jedne domene, to jest ona je jednodomenski obrazac u kojem jedan dio predmeta, ideje ili scenarija može predstaviti cjelinu. Kod metonimijskih motiviranih frazema puno je jednostavnije odrediti i objasniti put nastanka frazema, nego što je to slučaj s metaforički motiviranim frazemima kod kojih ne postoje leksemi kao poveznice među domenama. Jasne metonimijske poveznice vode s leksičke razine prema konceptualnoj razini, odnosno prema scenariju kojeg je frazem ili dio frazema

sastavni te često i najistaknutiji ili najreprezentativniji dio. Veliki je broj frazema nastao upravo tim putem – na temelju metonimijskih mehanizama te leksikalizacijom istaknutog dijela scenarija. Želimo li bolje razumjeti motivacijske procese u frazeologiji, koji su najčešće temeljen na kognitivnim mehanizmima metafore i metonimije, moramo pratiti etimološke korijene. Uzmemo li kao primjer frazeme *otegnuti papke* te engl. *kick the bucket*, etimološkim i metonimijskim vezama oba vode prema scenariju svinjokolje – starofrancuska riječ *baquet* označavala je drvenu gradu na kojoj su se vješale ubijene životinje, a otegnuti papci predstavljaju rastegnutu životinju na tom vješalu. Time možemo primijetiti kako metonimijski povezani frazemi sadrže vrlo jasne referentne točke te poveznice prema misaonom obrascu na kojem se temelje, a osim toga, puno ih je lakše definirati nego one koji se temelje na konceptualnoj metafori. Iako je ova vrsta motivacije kod autora Dobrovol'skijog i Piiriniänena (2010: 78) uvrštena pod pojam simboličke motivacije, ona je u svojoj osnovi, a i na temelju opisa koji autori daju zapravo metonimijska. „Sami autori semantički proces povezivanja simbola s njegovim značenjem nazivaju 'metonimijskim pomakom'“ (Stanojević, 2014: 35 prema Omazić).

Možemo primijetiti kako, u skladu s postavkama kognitivne lingvistike, niti jedan frazem nije proizvoljnog ni nemotiviranog značenja, već je neki oblik motivacije zasigurno postojao, ali su se etimološke veze s vremenom izgubile. Među naproductivnije mehanizme nastanka, ali i motivacije značenja frazema pripadaju kognitivni mehanizmi, točnije konceptualna metafora i konceptualna metonimij, ali ne smijemo zanemariti ni kulturne modele koji uključuju konvencionalne slike, simbole i znanja o svijetu.

6. Primjeri pučke kreativnosti u frazemima bužetskog kraja

Govorimo li o semantičkim odnosima unutar frazema, na primjeru nekoliko bužetskih frazema, primjećujemo kako su u pravilu monosemični (npr. Ni za Ćića barka ili kaj si pau s dreva). Osim monosemičnih, pronalazimo i pokoji primjer polisemičnih frazema, pa tako frazem *niso mu se kokoše na broje* označava: 1. ludog čovjek, 2. priglupog čovjeka; frazem *imat zajik kuj krava rep* može značiti 1. previše pričati, ali i 2. govoriti stvari (pogotovo tajne) koje ne treba; primjer frazema *takan na dvestodvajset* označava 1. ludog čovjeka punog energije, 2. čovjeka koji ne prestaje pričati.

Promatramo li semantičke odnose među frazemima govorimo o frazemaškoj sinonimiji, hononimiji i antonimiji. Na primjerima pronađenim u bužetskom dijalektu možemo prikazati frazemašku sinonimiju koja se ostvaruje u frazemima *vuć se kuj magla*, *vuć se koko puš po suhen* i *dobar za po smrt iskat* zato što su svi različitog sastava elemenata, ali se u potpunosti semantički podudaraju. U frazemima *imat zajik kuj krava rep* i *takan na dvestodvajset* možemo uočiti primjer frazemaških parnjaka koji imaju međusobne razlike u semantici ili stilističkim razlikama zato što iako oba označavaju osobu koja previše govori, ali frazem *imat zajik kuj krava rep* uz prethodno navedeno značenje ima i značenje odavati tajne ili govoriti ono što se ne bi smjelo znati, a frazem *takan na dvestodvajset* označava i govoriti energično, smetati/ometati nekoga svojim govorenjem. Frazemašku antonimiju možemo uočiti na frazemima *kuj štikadent* koji označava veoma mršavu osobu, a frazem *kuj brenta* debelu osobu. Ovi frazemi predstavljaju tip frazemaške antonimije u kojoj su frazemi potpuno različitog izraza. Osim ovog primjera, frazemašku antonimiju vidimo na primjeru frazema *zubi koko česni* koji označava ružne, neravne zube, a kao njegov antonimski parnjak javlja se frazem *zobi koko riži* koji označava lijepe, ravne, bijele zube.

Konceptualnom analizom možemo promotriti neke od poredbenih frazema koji se javljaju u bužetskom govoru. Primjerice gledamo li frazeme koji označavaju čovjekovu vanjštinu tada imamo primjer frazema koji ističe mršavost (*kuj štikadent*) ili debljinu (*kuj brenta*), način čovjekovog držanja tijela (*zvit kuj kjuka, zvit koko konba*) ili pak izgled kose (*koko da si pau pot kosilica, nanka da te krava polizala*) i zubiju (*zobi koko česni, zobi koko riži*). Osim ljudske vanjštine, javljaju se i frazemi koji se dotiču ljudskih osobina. Frazemima se prikazuje ljudska umna ograničenost (*bistar kuj motna voda, niso mu se kokoše na broje*), ali i pretjerana brbljavost (*imat zajik kuj krava rep, takan na dvestodvajset*) te ludost (*poć na ocet, zbersiu je*).

Za razliku od prethodno navedenih poredbenih frazema, frazemi sakupljeni u selu Sveti Martin koji se vezuju uz smrt su: *je šu pipe delat* (dosl. otišao je raditi (kovati) lule), *je šu pod Jučku* (dosl. otišao je ispod Učke), *je šu Boge za puština* (dosl. otišao je Bogu (biti) poštar), *je šu Boge rešit račune* (dosl. otišao je Bogu voditi/ riješiti račune) i *je prdnu u tikva*. Iako se njihova doslovna značenja drastično razlikuju – upravo zbog njihove metaforizacije ili metonimizacije, svi frazemi označavaju nečiju smrt.

Na temelju navedenih primjera možemo primijetiti kako se (uglavnom) svi frazemi vezuju uz odlazak nekamo stoga možemo postulirati konceptualnu metaforu UMIRANJE JE SELIDBA ili ODLAZAK koja se može dovesti u kontekst vjere, točnije povezati s kršćanskim vjerovanjem u život poslije ovoga. Metafora UMIRANJE JE SELIDBA predstavlja temeljnu metaforu, točnije makrometaforu koju možemo dalje razdijeliti na podmetafore. Uzmemo li kao primjer frazeme *je šu Boge za puština* i *je šu Boge rešit račune* tada možemo kao podmetaforu postaviti NOVI ŽIVOT/ BOG JE ODREDIŠTE/ CILJ. U tom slučaju, smrt se promatra kao novi život što znači da umiranjem započinjemo novi život na novom mjestu – u ovom slučaju kod Boga te dobivamo novu 'zadaću', posao. S obzirom na to da je jedina slika koju imamo o životu ona koju živimo, iste se slike preslikavaju i na život nakon smrti. Ono što je bilo

normalno, ali i dobro u ovom životu, preslikava se pa tako u životu nakon isto postoje svakodnevni poslovi i zaduženja – vođenje i plaćanje računa te posao poštara, izrađivača lula. Frazem *je šu pod Jučku* također možemo voditi pod metaforu SMRT JE SELIDBA ili ODLAZAK, ali osim toga, prema Giel ovaj je frazem nastao metonimijskim prijenosom na proces umiranja naziva pojedinih etapa i rekvizita pogrebnog obreda (Giel, 2013). Autorica navodi primjer *otići pod <crnu> zemlju* koji ima zajedničke poveznice s frazedom *je šu pod Jučku* – oba frazema ističu odlazak, u jednom pod zemlju, u drugom je odlazak ispod planine Učke što također označava odlazak ispod zemlje, ali u prenesenom značenju.

Među navedenim primjerima izdvaja se frazem *je prdnu u tikva*. Pokušamo li ga definirati i povezati s konvencionalnim slikama, možemo primjetiti kako to uopće nije teško – mentalna slika može se povezati s mentalnom slikom frazema koji pronalazimo u standardnom jeziku *ispustiti posljednji dah*, osim što u ovom slučaju nije dah, već plin. U ovom frazemu smrt se prikazuje kao nešto čemu se podsmjehujemo, ali ne nužno kao nešto negativno tako da ne možemo pričati o disfemizmu, već je, kao u prethodnom primjeru, riječ o metonimiji koja prema Giel daje eufemistične frazeme podsmješljivog tona. Osim što se ovaj eufemističan frazem nalazi na granici između disfemizma i frazema nastalog eufemizacijom, dovodi se u pitanje podrijetlo ovog frazema. Njegovo značenje ne možemo objasniti logičkim putem (izuzev ispuštanja posljednjeg daha/ plina), ali kakve veze s time ima *tikva* možemo jedino pokušati objasniti pučkom etimologijom te tražiti objašnjenje među govornicima konkretnog dijalekta koji poznaju i rabe frazem.

Kada govorimo o smrti, primjećujemo kako su uglavnom svi frazemu vezani uz odlazak te početak novog života 's one strane'. Frazemi su okarakterizirani ili svakodnevnim poslovima kako bi smrt što više usporedili sa svakodnevnim životom i tako ublažili činjenicu da nekoga nema ili se podsmjehuju i humorom se udaljavaju od osjetljive teme.

7. Zaključak

Frazemi su sastavni dio svakog jezika, ali i kulture te života općenito, a to nam govori kako je frazeologija, osim što je vezana uz leksikologiju, dijalektologiju, semantiku i lingvistiku jezičnih dodira vezana i uz drugi discipline, koje nisu nužno jezične, poput etnologije i povijesti. U zadnjih je nekoliko desetljeća zanimanje za frazeologiju naglo poraslo te su se sukladno tome razvila i brojna suvremenija poimanja frazema. Može se reći kako je teorijski i metodološki aparat koji se danas koristi u frazeologiji kolaž različitih pristupa zeto što frazeolozi ispituju različite već postojeće teorije, modificiraju ih, neke odbacuju, a neke usvajaju. Dok tradicionalnije teorije smatraju kako su frazemi arbitrarnog značenja te kako danas postoje isključivo kao 'mrtve' ili 'okamenjene' metafore, kognitivna nam lingvistika nudi drugačiji pogled. Konceptualna metafora, kao dio kognitivne lingvistike, prikazuje nam jedan od načina na koji mislimo te mehanizam pomoću koje se izražavamo figurativno. Iako teorija konceptualnih metafora ne može u potpunosti objasniti svu širinu frazeološke građe, zasigurno nam nudi novi uvid u moguće načine interpretacije konvencionalne figurativne građe.

8. Literatura

Brala-Vukanović, Marija, *Perspectives on meaning. An introduction to philosophical, lexical, and cognitive semantics*, Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Odsjek za anglistiku

Broz, Vlatko, *Fonologija sve u šesnaest*, *Filologija* 64, Zagreb 2015., str. 37-56

Fink-Arsovski, Željka, *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, Zagreb 2002.: FF press.

Giel, Karina, *Eufemistični frazemi kao izraz jezičnog tabua (na primjeru frazema značenjskog polja 'smrt' u hrvatskom i poljskom jeziku)*, *Strani Jezici* 42, 2013., str. 85-116

Kovačević, Barbara, *Hrvatski frazemi od glave do pete*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2012.

Kuna, Branko, *Identifikacija eufemizama i njihova tvorba u hrvatskom jeziku*, *Fluminensia*, god. 19 (2007.), br. 1, str. 95-113

Lisac, Josip, *Fonološke značajke bužetskoga dijalekta*, *Čakavska rič* br. 2, Split 2001., str. 13-22

Lisac, Josip, *Hrvatska dijalektologija 2: Čakavsko narječje*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2009.

Malnar, Marija, *Poredbeni frazemi u čabranskim govorima*, *Filologija* 57, Zagreb 2011., str. 155-173

Matešić, Mihaela, *Frazeologija mjesnog govora Vrbovskog*, *Fluminensia*, god. 18 (2006.), br. 2, str. 37-81

Mateusz-Milan, Stanojević, *Metafore koje istražujemo: suvremeni uvid u konceptualnu metaforu*, Srednja Europa 2014.

Menac, Antica, *Hrvatska frazeologija*, KNJIGRA, Zagreb 2007.

Menec, Antica, Fink-Arsovski, Željka, Venturin, Radomir, *Hrvatski frazeološki rječnik*, Naklada Ljevak, Zagreb 2003.

Pasini, Dinka, *Eufemizam i disfemizamlice su i naličje iste medalje*, Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskog jezika, Vol. 2 No. 1, 2015.

Turk, Marija, *Prilog proučavanju čakavske frazeologije (na građi iz krčkih govora)*, Suvremena lingvistika, 1997.,

Vranić, Silvana: *Skica za portret dijalektologa Petra Šimunovića*, Fluminensia, god. 26 (2014), br. 2, str. 41-52

Rječnici:

Anić, Vladimir, *Rječnik hrvatskog jezika*, Novi liber d.o.o., Zagreb 2007.

Šonje, Jure, *Rječnik hrvatskog jezika*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ – Školska knjiga, Zagreb, 2000.

Mrežni izvori:

Grad Buzet: <https://www.buzet.hr/buzet/o-buzetu>

Istrapedia: <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/471/buzet>